

**В. Я. ПЛАКСІЄНКО, Л. В. ЯЛОВЕГА, О. В. ЛЕГА,
Т. Б. ПРИЙДАК, Т. В. МОКІЄНКО, Н. А. КАНЦЕДАЛ**

УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

**За загальною редакцією
доктора економічних наук В. Я. Плаксієнка**

2018

УДК 657
У 67

Управлінський облік : навч. посіб. [для студ. вищих навч. закл.] / За ред. В. Я. Плаксієнка. – Полтава : ПП «Астроя» 2018. – 250 с.

Затверджено до друку Вченою радою Полтавської державної аграрної академії як навчальний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності «Облік і оподаткування» (протокол № 13 від 20 лютого 2018 р.)

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою спеціальності «Облік і оподаткування» (протокол № 6 від 19 лютого 2018 р.)

Рецензенти:

Славкова Олена Павлівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку Сумського національного аграрного університету.

Приходько Ігор Павлович, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри обліку, аудиту та управління фінансово-економічною безпекою Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету.

Ковальчук Костянтин Федорович, доктор економічних наук, професор, декан факультету економіки і менеджменту Національної металургійної академії України Міністерства освіти і науки України

Авторський колектив:

д.е.н., професор Плаксієнко В. Я. (1,2 друк. арк.), к.е.н., доцент Яловега Л. В. (3,2 друк. арк.), к.е.н., доцент Лега О. В. (2,4 друк. арк.), к.е.н., ст. викладач Прийдак Т. Б. (2,4 друк. арк.), к.е.н., доцент Мокієнко Т. В. (2,3 друк. арк.), к.е.н., доцент Канцедал Н. А. (2,0 друк. арк.)

Загальна редакція – д.е.н., професор Плаксієнко В. Я.

ISBN 978-617-7669-04-2

Навчальний посібник призначений для здобувачів вищої освіти ступеня «Бакалавр» спеціальності 071 «Облік і оподаткування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» охоплює широке коло теоретичних і практичних аспектів дисципліни «Управлінський облік», включає 12 комплексних тем, що містять теоретичний матеріал, завдання для самостійної роботи, тести, питання для самоперевірки, термінологічний словник.

Навчальний матеріал орієнтований на удосконалення вмінь студентів на основі поєднання базових знань з практичними навичками виконання завдань управлінського обліку в реальних умовах діяльності господарюючих суб'єктів.

© Колектив авторів, 2018

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ПЕРЕДМОВА	7
ТЕМА 1. МЕТА, ЗМІСТ І ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ	10
1.1. Управлінський облік як специфічна галузь економічних знань, складова частина інформаційної системи	10
1.2. Мета, сутність управлінського обліку та його функції	11
1.3. Організація управлінського обліку	14
1.4. Професійні організації та етичні норми фахівців з управлінського обліку	15
Завдання для виконання самостійної роботи за темою 1	16
Питання для самоперевірки	18
Тести контролю знань	18
Термінологічний словник	21
ТЕМА 2. КЛАСИФІКАЦІЯ І ПОВЕДІНКА ВИТРАТ	22
2.1. Мета та напрям класифікації витрат	22
2.2. Моделі поведінки витрат	24
2.3. Визначення функції витрат	25
Завдання для виконання самостійної роботи за темою 2	28
Питання для самоперевірки	29
Тести контролю знань	30
Термінологічний словник	33
ТЕМА 3. МЕТОДИ ОБЛІКУ І КАЛЬКУЛЮВАННЯ ВИТРАТ	34
3.1. Мета та завдання обліку витрат і калькулювання собівартості	34
3.2. Класифікація вітчизняних методів обліку витрат	35
3.3. Класифікація зарубіжних методів обліку витрат	36
3.4. Методи обліку калькулювання витрат	37
Завдання для виконання самостійної роботи за темою 3	39
Питання для самоперевірки	41

Тести контролю знань	41
Термінологічний словник	44
ТЕМА 4. СКЛАД ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА	45
4.1. Склад витрат виробництва за діючими нормативними актами	45
4.2. Загальновиробничі витрати: сутність, порядок розподілу, облік	51
4.3. Бухгалтерський облік витрат на утримання машино-тракторного парку	55
4.4. Собівартість виробленої і реалізованої продукції	58
Завдання для виконання самостійної роботи за темою 4	60
Питання для самоперевірки	62
Тести контролю знань	62
Термінологічний словник	65
ТЕМА 5. ОБЛІК І КАЛЬКУЛЮВАННЯ ЗА ПОВНИМИ ВИТРАТАМИ	66
5.1. Облік витрат допоміжних виробництв та калькулювання собівартості наданих послуг	66
5.1.1. Документування, об'єкти та облік витрат допоміжних виробництв	66
5.1.2. Особливості калькулювання робіт (послуг) допоміжного виробництва	69
Завдання для виконання самостійної роботи за підтемою 5.1	70
Питання для самоперевірки	73
Тести контролю знань	73
Термінологічний словник	76
5.2. Облік витрат і калькулювання собівартості продукції рослинництва	77
5.2.1. Документування, об'єкти та облік витрат на виробництво та вихід продукції рослинництва	77
5.2.2. Особливості калькулювання продукції галузі рослинництва	82
Завдання для виконання самостійної роботи за підтемою 5.2	85
Питання для самоперевірки	86
Тести контролю знань	87
Термінологічний словник	90
5.3. Облік витрат і калькулювання собівартості продукції тваринництва	91
5.3.1. Документування, об'єкти та облік витрат на виробництво та вихід продукції тваринництва	91
5.3.2. Особливості калькулювання продукції, (робіт, послуг) галузі тваринництва	98
Завдання для виконання самостійної роботи за підтемою 5.3	102
Питання для самоперевірки	104
Тести контролю знань	104

Термінологічний словник	107
5.4. Облік витрат і калькулювання собівартості продукції промислових виробництв	108
5.4.1. Документування, об'єкти та облік витрат на виробництво та вихід продукції промислових виробництв	108
5.4.2. Особливості калькулювання продукції, (робіт, послуг) галузей промислового виробництва	114
Завдання для виконання самостійної роботи за підтемою 5.4	116
Питання для самоперевірки	118
Тести контролю знань	118
Термінологічний словник	121
5.5. Облік витрат і калькулювання собівартості продукції обслуговуючих виробництв	122
5.5.1. Документування, об'єкти та облік витрат на виробництво та вихід продукції обслуговуючих виробництв	122
5.4.2. Особливості калькулювання продукції, (робіт, послуг) обслуговуючих виробництв	124
Завдання для виконання самостійної роботи за підтемою 5.5	126
Питання для самоперевірки	128
Тести контролю знань	128
Термінологічний словник	130
ТЕМА 6. ОБЛІК І КАЛЬКУЛЮВАННЯ ЗА НОРМАТИВНИМИ ВИТРАТАМИ	131
6.1. Сутність нормативного методу	131
6.2. Сутність методу «стандарт-кост»	134
6.3. Організація обліку відхилень від норм і складання нормативної калькуляції	135
6.4. Порівняльна характеристика нормативного методу і системи «стандарт-кост»	137
Завдання для виконання самостійної роботи за темою 6	138
Питання для самоперевірки	140
Тести контролю знань	140
Термінологічний словник	144
ТЕМА 7. ОБЛІК І КАЛЬКУЛЮВАННЯ ЗА ЗМІННИМИ ВИТРАТАМИ	146
7.1. Особливості системи обліку калькулювання за змінними витратами	146
7.2. Практичне застосування системи калькулювання змінних витрат	147
7.3. Простий та розвинутий «директ-кост»	147
7.4. Переваги та недоліки принципу калькулювання за змінними витратами	149
Завдання для виконання самостійної роботи за темою 7	149

Питання для самоперевірки	151
Тести контролю знань	151
Термінологічний словник	154
ТЕМА 8. АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ВИТРАТ, ОБСЯГУ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРИБУТКУ	156
8.1. Сутність методу взаємозв'язку «витрати-обсяг-прибуток»	156
8.2. Елементи аналізу методу «витрати-обсяг-прибуток»	156
Завдання для виконання самостійної роботи за темою 8	161
Питання для самоперевірки	162
Тести контролю знань	163
Термінологічний словник	166
ТЕМА 9. АНАЛІЗ РЕЛЕВАНТНОСТІ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	167
9.1. Облікова інформація в системі управлінського обліку	167
9.2. Порядок формування релевантної та нерелевантної інформації	172
9.3. Формування інформації для прийняття рішень у процесі постачання	174
9.4. Формування інформації для прийняття рішень у процесі виробництва	176
9.5. Формування інформації для прийняття рішень у процесі реалізації	178
Завдання для виконання самостійної роботи за темою 9	180
Тести контролю знань	182
Термінологічний словник	185
ТЕМА 10. БЮДЖЕТУВАННЯ І КОНТРОЛЬ	186
10.1. Сутність бюджетування, мета та призначення	186
10.2. Види бюджетів, підходи до організації та стадії бюджетування	188
10.3. Принципи формування основного бюджету підприємства і окремих його складових	200
10.4. Система бюджетного контролю. Аналіз відхилень з використанням гнучкого бюджету	202
Завдання для виконання самостійної роботи за темою 10	207
Питання для самоперевірки	209
Тести контролю знань	209
Термінологічний словник	212
ТЕМА 11. ОБЛІК І КОНТРОЛЬ ЗА ЦЕНТРАМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	213

11.1. Поняття, концепція та принципи центрів відповідальності	213
11.2. Обліковий контроль за центрами відповідальності. Оцінка діяльності центрів відповідальності	217
11.3. Трансфертні ціни: їх види та принципи формування	218
Завдання для виконання самостійної роботи за темою 11	224
Питання для самоперевірки	226
Тести контролю знань	226
Термінологічний словник	229
ТЕМА 12. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК УПРАВЛІНСЬКОГО І ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ	231
12.1. Сучасні моделі управлінського обліку	231
12.2. Взаємозв'язок управлінського і фінансового обліку	233
Завдання для виконання самостійної роботи за темою 12	236
Питання для самоперевірки	238
Тести контролю знань	238
Термінологічний словник	241
ДОВІДКОВО-ІНФОРМАЦІЙНІ ДАНІ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ ТЕСТІВ	242
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	243

ПЕРЕДМОВА

Виникнення та існування управлінського обліку є результатом дефіциту економічної інформації для потреб управління, яку традиційно формує інституційний бухгалтерський облік. Тобто, бухгалтерський і управлінський облік відрізняються за споживачами інформації та відповідними вимогами до її обсягу та змісту, а також об'єктами управління, щодо яких приймаються рішення на підставі наданої економічної інформації.

Управлінський облік сьогодні – це складний багатосторонній процес, спрямований на вдосконалення планування, проектування, вимірювання і функціонування економічних інформаційних систем на мікро та макрорівнях.

Інформаційні дані управлінського обліку поширюються на усі сфери соціально-економічної діяльності, тобто знаходять прояв у фінансовій, маркетинговій, статистичній, правовій, психологічній, соціальній і політичній площинах.

Основним завданням управлінського обліку є ведення перспективного обліку – нормування, бюджетування, а також контроль за відхиленням витрат від заданих параметрів, аналіз і планування з метою інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень. Саме ця особливість вказує на те, що за призначенням управлінський облік можна назвати «виробництвом» інформації для здійснення ефективного управління.

Даний посібник присвячений розкриттю основних питань управлінського обліку згідно тематики навчальної програми дисципліни «Управлінський облік» для спеціальності 071 «Облік і оподаткування» здобувачів вищої освіти ступеня «Бакалавр» галузі знань 07 «Управління та адміністрування», затвердженої у встановленому порядку у Полтавській державній аграрній академії.

Теоретичним підґрунтям навчального посібника слугували наукові та навчально-методичні праці вчених-економістів, що містять концептуальні положення управлінського обліку, таких як П. Й. Атамас, М. Д. Білик, С. Ф. Голов, Т. В. Давидюк, В. А. Дерій, К. Друрі, В. М. Жук, В. С. Лень, О. В. Лишиленко, Л. В. Нападовська, В. В. Сопко, Л. М. Чернелевський та інших, а також матеріали фахових періодичних видань, конференцій.

Навчальний посібник включає 12 комплексних тем, що містять стислий виклад основних питань, завдання для самостійної роботи, тести самоконтролю, термінологічний словник. Кожна тема має логічну будову: план, перелік питань, їх послідовне розкриття, посилання на відповідне нормативно-правове забезпечення, питання для обговорення, ситуаційні завдання. Це сприяє формуванню цілісного сприйняття навчального матеріалу студентом.

Ступінь складності завдань поетапно зростає відповідно до рівня підготовки здобувачів вищої освіти з вказаної дисципліни. Так, зміст комплексної теми 5 «Облік і калькулювання за повними витратами» орієнтований на закріплення і більш ґрунтовне поглиблення набутих раніше знань та практичних навичок вирішення завдань управлінського обліку. У

цьому контексті прикладний характер мають не лише розділи, присвячені методичним аспектам управлінського обліку, але й ті положення, що стосуються організації та функціонування господарюючих суб'єктів аграрного сектору національної економіки.

Тема 1 «Мета, зміст і організація управлінського обліку», де розкриваються питання сутності та концептуальних засад управлінського обліку, його роль у системі менеджменту, а також особливості організації та зміст етичних норм фахівців з управлінського обліку.

Тема 2 «Класифікація і поведінка витрат», де розкривається мета і напрями класифікації витрат, зміст моделей поведінки та функцій витрат.

Тема 3 «Методи обліку і калькулювання витрат», де розкривається зміст поняття собівартості та її видів, методи обліку витрат і калькулювання собівартості, процедурні аспекти розподілу непрямих витрат та особливості калькулювання собівартості.

Тема 4 «Склад витрат виробництва», де конкретизуються витрати, що формують виробничу собівартість, розкривається зміст статей витрат виробництва, сутність і порядок обліку, калькулювання та розподілу витрат.

Тема 5 «Облік і калькулювання за повними витратами», де розкриваються питання обліку витрат за видами конкретних виробництв.

Тема 6 «Облік і калькулювання за нормативними витратами», де розкривається сутність системи нормативного методу калькулювання, особливості калькулювання при системі «стандарт-кост».

Тема 7 «Облік і калькулювання за змінними витратами», де розкриваються питання сутності системи калькулювання за змінними витратами, особливості розрахунку маржинального доходу.

Тема 8 «Аналіз взаємозв'язку витрат, обсягу діяльності та прибутку», де розкривається мета і методи аналізу взаємозв'язку «витрати – обсяг – прибуток», а також основні засади і методи аналізу показників прибутку.

Тема 9 «Аналіз релевантності інформації для прийняття управлінських рішень», де розкриваються процедурні аспекти прийняття рішень, поняття релевантності облікової інформації, питання аналізу варіантів альтернативних рішень щодо окремих аспектів діяльності господарюючого суб'єкта, а також моделі і методи прийняття рішень в умовах невизначеності.

Тема 10 «Бюджетування і контроль», де розкриваються питання сутності бюджетного планування; види, порядок складання і узгодження бюджетів; контролю за виконанням бюджетів і аналізу відхилень.

Тема 11 «Облік і контроль за центрами відповідальності», де розкриваються концептуальні засади формування облікової інформації за відповідними центрами відповідальності; підходи до оцінки діяльності центрів витрат, доходів та прибутку, а також питання організації відповідальності та контролю у відповідних облікових сегментах.

Тема 12 «Взаємозв'язок управлінського і фінансового обліку», де акцентується увага на управлінській складовій системи бухгалтерського обліку господарюючого суб'єкта, розкриваються особливості та напрями використання внутрішньої та зовнішньої звітності.

Склад авторського колективу та безпосередня участь учуть у підготовці навчального посібника у розрізі відповідної тематики є наступним: тема 1 – к.е.н., доцент Н. А. Канцедал, к.е.н., ст. викладач Т. Б. Прийдак; тема 2 – д.е.н., професор В. Я. Плаксієнко, к.е.н., ст. викладач Т. Б. Прийдак; тема 3 – д.е.н., професор В. Я. Плаксієнко, к.е.н., доцент Л. В. Яловега; тема 4 – к.е.н., доцент О. В. Лега; тема 5 – к.е.н., доцент О. В. Лега, к.е.н., доцент Н. А. Канцедал, к.е.н., ст. викладач Т. Б. Прийдак; тема 6 – к.е.н., доцент Л. В. Яловега, к.е.н., ст. викладач Т. Б. Прийдак; тема 7, тема 8 – к.е.н., доцент Л. В. Яловега; тема 9

– д.е.н., професор В. Я. Плаксієнко, к.е.н., доцент Т. В. Мокієнко; тема 10 – к.е.н., доцент Т. В. Мокієнко, к.е.н., доцент Л. В. Яловега; тема 11 – к.е.н., доцент Т. В. Мокієнко; тема 12 – к.е.н., ст. викладач Т. Б. Прийдак.

Компонуючи навчальний матеріал, автори керувалися принципом, що будь-яку систему обліку необхідно розвивати у взаємозв'язку з плануванням, організацією і управлінням виробництвом, нормуванням, аналізом та узгоджувати згідно з потребами управління. Відповідно, автори прагнули інтерпретувати і викласти не якомога більше загальновідомого, а вибудувати логічну систему розуміння теоретичного матеріалу, понятійного апарату, розвинути навички самостійного розв'язання конкретних управлінських задач прикладного характеру. Це дає можливість орієнтувати читача й виконавця не на механічне запам'ятовування певного блоку знань, а насамперед розвинути їх здібності в частині застосування прийомів обліково-управлінського мислення на засадах відповідальності та з дотриманням чинних правових норм.

Навчальний посібник призначений для використання як у навчальному процесі, так і для самостійної підготовки здобувачів відповідного ступеня вищої освіти, а також професорсько-викладацьким складом.